

MICHAŁ ŁESIÓW
Lublin

GWARY UKRAIŃSKIE MAKROREGIONU LUBELSKIEGO Z HISTORII BADAŃ NAUKOWYCH

Położenie geograficzne Lublina ok. 30-40 km na zachód od pogranicza etniczno-językowego polsko-ukraińskiego, obecnie już w dużym stopniu historycznego (po przesiedleniu prawosławnych Ukraińców na polskie ziemie zachodnie i północne w roku 1947), nakłada obowiązek czy powinność na slawistów-językoznawców środowiska lubelskiego, aby aktywnie zainteresowali się gwarami wschodniosłowiańskimi, tj. ukraińskimi, które w pewnym miejscu stykają się bezpośrednio z gwarami polskimi typu małopolskiego i mazowieckiego oraz z językiem ogólnopolskim, tworząc w ten sposób szeroki pas pogranicza językowego, wielce interesującego dla dialektologów i językoznawców w ogóle.

Lublin zaczął się stawać ośrodkiem naukowym w zakresie filologii dopiero po pierwszej wojnie światowej, kiedy powstał Uniwersytet Lubelski, uczelnia wybitnie humanistyczna i katolicka. Pracownik tego Uniwersytetu Władysław Kuraskiewicz na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych XX wieku jako językoznawca, który ukończył Uniwersytet Lwowski, zwrócił się w swych badaniach naukowych do gwar ludowych tak polskich, jak i ukraińskich ówczesnego województwa lubelskiego, czyli rozpoczął badania również ukraińskich gwar Chełmszczyzny i Podlasia. On to właściwie po raz pierwszy napisał po polsku o gwarach „ruskich” (tj. ukraińskich), tzn. „chełmskich” i podlaskich, w swej monografii pt. *Przegląd gwar województwa lubelskiego*¹ na podstawie własnych zapisów gwarowych w terenie. W tej pierwszej polskojęzycznej fachowej i poważnej informacji naukowej o gwarach ukraińskich makroregionu lubelskiego młody wówczas dialektolog pisał:

¹ W. K u r a s z k i e w i c z. *Przegląd gwar województwa lubelskiego*. W: *Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego*. T. 1. Lublin 1932 s. 273-324.

Ruskie (małoruskie) gwary lubelskie właściwie dotąd są nieznanne. Żaden bowiem językoznawca nie przeprowadził tutaj badań na miejscu. Znany ruski dialektolog prof. Jan Ziłyński [...] pisze, że poznał te gwary tylko w przejeździe pociągiem i w rozmowach ze służbą kolejową! Mamy wprawdzie z tych terenów rozmaite luźne wiadomości oparte na zapisach etnograficznych, ale spisane niefonetycznie, przedstawiają dla dialektologa minimalną wartość naukową. A przecież te gwary na krańcach etnograficznego obszaru małoruskiego w sąsiedztwie z językiem polskim z pewnością inaczej się rozwijały i, jak sam to stwierdziłem, zachowały charakter bardzo archaiczny².

W dotychczasowych badaniach przede wszystkim na podstawie tekstów etnograficznych z Podlasia i Chełmszczyzny stwierdzono pewną ilość cech językowych luźnie ze sobą związanych, ale nikt nie próbował dokładniej te cechy zlokalizować, nikt celowo na miejscu badań nie przeprowadzał; nic więc dziwnego, że o charakterze tych gwar, o stosunki ich do innych narzeczy małoruskich wydawano bardzo różne, często wręcz przeciwne sądy³.

Na załączonej do wspomnianej monografii mapie zaznaczona była zachodnia linia występowania gwar, według ówczesnej nomenklatury, „ruskich” czy „małoruskich”: „na wschód od Zamościa, Krasnegostawu i Parczewa przez Międzyrzecz i Sarnaki”. W monografii opisane zostały najważniejsze cechy fonetyczne i gramatyczne tych gwar, zaznaczono też, że słownictwo bardzo bogate i archaiczne mało dotychczas jest znane i prawie nie zbadane.

W. Kuraszkiewicz zbadał dość dokładnie system fonetyczny tych gwar ukraińskich, zwracając uwagę głównie na te cechy, które pomagały w rozwiązywaniu najważniejszych zagadnień historycznego rozwoju języka ukraińskiego (sprawa dyftongów, stwardnienie spółgłosek przed dawnym *e* oraz *i*). Wyzaczył on granicę językową ukraińsko-białoruską na północnym Podlasiu. Zapisane przezeń materiały gwarowe z ok. 160 miejscowości dały solidną podstawę do szeregu cennych rozpraw i artykułów, które później (w roku 1985) zostały przedrukowane w wyjątkowo cennym dla wiedzy dialektologicznej tomie jego prac pt. *Ruthenica. Studia z historycznej i współczesnej dialektologii wschodniostowiańskiej* (Warszawa 1985) na 314 stronach druku. Prace W. Kuraszkiewicza odznaczają się systematycznością, logicznym powiązaniem współczesnych faktów gwarowych z historią rozwoju języka. Były to pierwsze formułowane po polsku prace o gwarach ukraińskich naszego makroregionu przez uczonego związanego z powstającym w okresie międzywojennym i tuż po drugiej wojnie światowej środowiskiem naukowym lubelskim.

² Tamże s. 301.

³ Tamże.

Ale gwary ukraińskie Podlasia i Chełmszczyzny – które przed pierwszą wojną światową nazywano też, według podziału administracyjnego w ówczesnym carskim Imperium Rosyjskim, „siedleckimi” i „lubelskimi” – były przedmiotem zainteresowań badawczych filologów i etnografów jeszcze od połowy XIX wieku. Badania te prowadzone były wówczas zgodnie z ówczesnym poziomem teoretycznym i metodologicznym często przez urodzonych na tym terenie studentów uniwersytetów Moskwy, Sankt-Petersburga czy Warszawy. Prawie wszystkie prace o gwarach chełmskich i podlaskich przed pierwszą wojną światową pisane były i publikowane w języku rosyjskim. Warto o tym wspomnieć, chociaż prac tych nie można wiązać z lubelskim środowiskiem naukowym, bo wtedy w Lublinie jeszcze odpowiedniej placówki naukowej nie było. Badania te jednak należą do materii, która przypadła później w spadku lubelskiemu środowisku naukowemu.

Już w połowie XIX wieku pojawiają się zbiorki etnograficzno-folklorystyczne, w których nieco miejsca poświęca się opisowi cech językowych, np. w jednym zbiorku z roku 1858 są informacje o gwarach podlaskich między Narwią i Bugiem z wyraźnym wydzieleniem gwar typu ukraińskiego („dekały”) i białoruskiego („dziekały”)⁴. Wiele materiałów gwarowych, a nawet opisów gwar ukraińskich, w tym również podlasko-chełmskich, zawierają wydawane w latach 1872-1877 tomy pod redakcją P. Czubińskiego pod ogólnym tytułem *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край*⁵. Oprócz pracy K. Mychalczuka, pierwszej monografii o gwarach ukraińskich, w której ocenia się gwary ukraińskie oraz ich główne cechy „в так называемой Подляхии и Холмщине, то есть в Южно-русских уездах Гродненской, Седлецкой и Люблинской губерний”⁶, jest tam umieszczona praca pt. *Краткая характеристика Малоруссов*, w której zawarte jest szczegółowe określenie terenu występowania gwar ukraińskich w ówczesnych powiatach („уездах”) Bielsk Podlaski, Konstantynów, Biała Podlaska, Radzyń, Włodawa. Podano tam dla każdej miejscowości liczbę unitów używających gwar ukraińskich, jak również reprezentantów ludności wyznania rzymskokatolickiego, którzy też często

⁴ *Заметки о западной части Гродненской губернии*. «Этнографический Сборник, издаваемый Императорским Русским Географическим Обществом» вып. 3. Санкт-Петербург 1858; П. Г у л ь т е б р а н т. *Предисловие*. W: *Сборник памятников народного творчества в Северо-Западном Крае*. Вып. 1. Вильна 1866.

⁵ *Труды Этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край. Юго-западный отдел. Материалы и исследования собранные П. П. Чубинским*. Т. 1-8. Санкт-Петербург 1872-1877 (dalej cyt. *Труды*).

⁶ К. М и х а л ь ч у к. *Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины*. W: *Труды* т. 7 ч. 3 s. 490, 500.

używali mowy „małoruskiej” obok języka polskiego, na który stopniowo i skutecznie przechodzili w związku ze świadomością przynależności do wyznania rzymskokatolickiego, co kojarzyło się im z polskością. Taki szczegółowy opis ilościowy dotyczył jeszcze stanu sprzed zniesienia unii przez władze carskie na tym terenie. Piszemy tam o pozytywnej roli unii w zachowaniu miejscowych gwar ukraińskich, podczas gdy prawosławie było czynnikiem rusyfikatorskim, katolicyzm zaś w wydaniu łacińskim – elementem polonizacyjnym również w zakresie używania mowy miejscowej ukraińskiej⁷.

W innej pracy, dotyczącej folkloru ukraińskiego na tym terenie, z roku 1885 niejaki N. Straszkievicz pisze o pozytywnej roli unii w tym względzie tak: „Где уцелела уния, там возникло православие, там и народ говорит малорусским языком. В том заключается важная историческая заслуга унии”⁸.

Jeśli idzie o prace typowo językoznawcze dotyczące gwar ukraińskich Chełmszczyzny i Podlasia w tym okresie (sprzed pierwszej wojny światowej), należy wspomnieć takie nazwiska autorów, jak: O. Potebnia⁹, K. Mychalczuk¹⁰, I. Neczuj-Łewyćkyj¹¹, P. Żytecki¹², S. Żelechowski¹³, M. Janczuk¹⁴, W. Szymanowski¹⁵, I. Bessaraba¹⁶, J. Perfecki¹⁷.

⁷ *Краткая характеристика Малоруссов*. W: *Труды* т. 7 ч. 3.

⁸ Н. Стрешкевич. *Устная народная словесность в Холмской и Подляской Руси*. «Памятники русской старины в западных губерниях» вып. 8. Санкт-Петербург 1885 s. 459.

⁹ Cenne są uwagi o tych gwarach poczynione przez najwybitniejszego językoznawcę ukraińskiego XIX wieku w pracy: О. Потеня. *Заметки о малорусском наречии*. Перепечатано из «Филологических Записок» (1870). Воронеж 1871.

¹⁰ Usytuowanie tych gwar w systemie całości gwar ukraińskich zob. w: Михальчук, jw. s. 490, 500.

¹¹ Artykuł o gwarach podlaskich napisał Iwan Neczuj-Łewiцьkyj, znakomity prozaik ukraiński, po ukraińsku, co wtedy było rzadkością: И. Нечуй-Левицький. *Мандрівка на українське Підляся*. «Правда» (Львів) 1872 nr 7-9.

¹² Wiele archaicznych cech z tego terenu przytacza i wiąże z historią języka ukraińskiego P. Żytecki w pracy *Очерк звуковой истории малорусского наречия*. Киев 1876.

¹³ Na tle ogólniejszym opisuje bardziej szczegółowo cechy gwary wsi Rudno i okolic. Jest to opis, w którym cechy gwary ukraińskiej porównuje się z językiem rosyjskim, ale taki był stan metodologii opisu i świadomości księży prawosławnych wyznających oficjalną teorię „единой неделимой России”. Zob. С. Желеховский. *Заметки о русских говорах Седлецкой губернии*. «Русский филологический вестник» 1884 т. 11.

¹⁴ Mykoła Janczuk, urodzony we wsi Kornica (obecnie woj. białkopodlaskie) ukończył studia historyczno-filologiczne w Uniwersytecie Moskiewskim, badał folklor i gwary swoich rodzinnych stron i opublikował cenne wyniki swych badań m.in. w pracy *Малорусская свадьба в Корницком приходе Константиновского уезда Седлецкой губернии (по собранным материалам, с нотами)*. («Труды Этнографического Отдела Импера-

W okresie międzywojennym, jak wspominałem wyżej, podstawowe prace o gwarach ukraińskich wschodniego pasa makroregionu lubelskiego wyszły spod pióra W. Kuraszkiewicza, który związany był z lubelskim środowiskiem naukowym. Są to prace w pewnym sensie wzorcowe pod wieloma względami. W tym okresie badaniami tego obszaru językowego zajmowali się również dwaj językoznawcy należący do warszawskiej szkoły dialektologicznej, a mianowicie Jan Tokarski i Józef Tarnacki.

Jan Tokarski, urodzony w Ortelu Królewskim koło Piszczaca na Podlasiu, w okresie międzywojennym zbadał metodą „warszawskiej” szkoły dialektologicznej W. Doroszewskiego dobrze mu znane z dzieciństwa i młodości gwary podlaskie i przed drugą wojną światową opublikował tylko jeden artykuł, dotyczący systemu samogłoskowego gwar ukraińskich okolic Janowa Podlaskiego¹⁸. Materiały zebrane przed wojną stanowiły podstawę do sformułowania i opublikowania już po wojnie jednego artykułu o deklinacji rzeczowników tychże gwar¹⁹ oraz monografii o fonetyce i fleksji gwary wsi Serpelice²⁰. Ta ostatnia szczegółowa praca ma już wartość wybitnie historyczną, ponieważ dzisiaj w Serpelicach mówi się już tylko po polsku, a badacz zapisał materiał z gwary będącej w ostatnim stadium jej zaniku.

торского Общества Любителей Естественнаго, Антропологии и Этнографии» кн. VI 1885), gdzie mamy dość dokładny opis cech systemowych tzw. kornickiej gwary. M. Janczuk próbował też pisać utwory literackie gwarą ojczystą.

¹⁵ W. Szymanowski, nauczyciel gimnazjalny w Chełmie, był autorem kilku prac z historii języka ukraińskiego na tle ogólnoruskim (wschodniosłowiańskim). Opublikował on też monografię pt. *Звуковые и формальные особенности народных говорах Холмской Руси* (Warszawa 1897), w której podaje szczegółowe fakty z fonetyki i morfologii gwar „siedleckich” (tak nazywa gwary ukraińskie podlaskie) i „lubelskich” (tak nazywa ukraińskie gwary chełmsko-wołyńskie). Materiał do tej pracy zbierał głównie metodą ankietową od miejscowej inteligencji, co z punktu widzenia wiarygodności badawczej, szczególnie w odniesieniu do fonetyki, może budzić zastrzeżenia. Niemniej jednak obraz ówczesnych gwar podlaskich i chełmskich był tu z grubsza nakreślony.

¹⁶ Iwan Bessaraba, urodzony w Łomazach k. Białej Podlaskiej, zdobył wykształcenie filologiczne w Petersburgu, na podstawie zebranych materiałów gwarowych opisał rodzinne gwary okolic Łomaz w monografii pt. *Материалы для этнографии Седлецкой губернии*. Санкт-Петербург 1903.

¹⁷ Niedawno odnalezione zostały materiały gwarowe i opis ukraińskich gwar podlaskich urodzonego na Podlasiu J. Perfeckiego z roku 1915 (220 stron). Materiał ten czeka na wydanie.

¹⁸ J. T o k a r s k i. *Uwagi nad wokalizmem gwar ruskich z okolic Janowa Podl.* „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Językowej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1939 wydz. I t. 2.

¹⁹ T e n ż e. *Morfologia ruskich gwar podlaskich. Deklinacja rzeczowników.* „Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Językowej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1952 wydz. I t. 4.

²⁰ T e n ż e. *Gwara Serpelic. Fonetyka. Fleksja.* Wrocław 1964.

Józefa Tarnackiego interesowała sprawa granic językowych na Polesiu i Podlasiu. Zebrał on więc materiał leksykalny z 90 miejscowości, w tym z 7 wsi podlaskich, jako odpowiedzi na pytania dotyczące ponad 200 przedmiotów i tematów. W okresie międzywojennym pojawiły się dwie publikacje na ten temat²¹.

W okresie międzywojennym weszli częściowo na ten teren dialektolodzy związani z profesorem UJ Iwanem (Janem) Ziłyńskim, który w owym czasie planował wydanie *Atlasu językowego Galicji, Ziemi Chełmskiej i Podlasia*, toteż były rozpoczęte zapisy również w niektórych miejscowościach terenu, o którym mówimy (Biszczka k. Biłgoraja z 1938 r., Olchowiec k. Biłgoraja z 1935 r.). Teren powiatu biłgorajskiego na południe od Tanwi był opisany pod względem gwarowym przez M. Przepiórską w jej monografii *Gwara nad-sańka*, która ukazała się drukiem po ukraińsku w Warszawie w roku 1938²². W powojennym zbiorze *Studia nad dialektologią ukraińską i polską* umieszczone zostały zebrane wówczas materiały gwarowe jeszcze z takich miejscowości, jak: Machnów (gwara należy do narzecza naddniestrzańskiego, obecnie znajduje się w woj. zamojskim), Trzeszczany k. Hrubieszowa, Pereszczułka w gm. Drelów (obecnie woj. białkopodlaskie)²³.

Po drugiej wojnie światowej ludność posługująca się gwarami ukraińskimi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, w tym również na terenie powojennego województwa lubelskiego, została w ogromnej części przymusowo wysiedlona najpierw na teren b. Związku Radzieckiego, a następnie w roku 1947 w ramach wysiedleńczej Akcji „Wisła” – na tzw. Ziemię Odzyskane (polskie ziemie północne i zachodnie). W związku z tym badania gwar ukraińskich również w makroregionie lubelskim były w dużej mierze utrudnione przede wszystkim ze względu na poważny brak dawnych nosicieli tych gwar na miejscach dawnego osiedlenia. Ponadto w okresie pierwszego X-lecia PRL jakiegokolwiek badania ukraińskie były pod ścisłą cenzurą i w zasadzie prawie zakazane. Na przykład K. Dejna swoją monografię o gwarach ukraińskich Tarnopolszczyzny, opartą na zapisach i badaniach przedwojennych, mógł wydać drukiem dopiero w roku 1957. W związku z wysiedleniem gwary ukraińskie „chełmskie” i podlaskie można już było usłyszeć

²¹ J. Т а р н а к и. *Podział językowy Polesia na podstawie faktów leksykalnych. Streszczenie referatu na I-szy Zjazd Sprawozdawczo-Naukowy, poświęcony Ziemiom Wschodnim*. Warszawa 1936; *Studia porównawcze nad geografią wyrazów (Polesie – Mazowsze)*. Warszawa 1939.

²² М. П ш е п ю р с ь к а. *Надсянський говір*. Warszawa 1938.

²³ *Studia nad dialektologią ukraińską i polską. Z materiałów b. Katedry Języków Ruskich UJ*. Kraków 1975.

na północnych i zachodnich obrzeżach Rzeczypospolitej, a także gdzieś na rozległych terenach Ukrainy, a może nawet jeszcze dalej na wschód.

Niezależnie jednak od tych obiektywnych i smutnych okoliczności zaczęły się ukazywać obok prac W. Kuraszkiewicza i J. Tokarskiego, opartych na materiałach zebranych przed wojną, również prace innych autorów od lat pięćdziesiątych XX wieku, dotyczące gwar ukraińskich, oparte już na materiałach zbieranych aktualnie w terenie w tymże czasie. Były to prace głównie filologów z Lublina i z Warszawy.

Począwszy od 1955 roku nowo utworzona Katedra Języka Polskiego w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej rozpoczęła akcję zbierania materiału gwarowego i nazewniczego na terenie ówczesnego województwa lubelskiego, przy czym wzięto pod uwagę również gwary ukraińskie, które mimo wysiedleń można było w poszczególnych miejscowościach województwa jeszcze usłyszeć i zanotować. W granicach ówczesnego województwa lubelskiego mieszkali jeszcze przedstawiciele (nosiciele) takich gwar ukraińskich, jak podlaskie, chełmsko-wołyńskie, część naddniestrzańskich i północnonadsańskich. Materiały te miały wejść do zaplanowanego wówczas *Atlasu gwar Lubelszczyzny*. Kwestionariusz do badań gwarowych tak rozumianych ułożył był Paweł Smoczyński (korzystaliśmy z niego w maszynopisie, a dopiero w roku 1965 ukazał się on drukiem pt. *Kwestionariusz do atlasu gwar Lubelszczyzny*). O możliwościach i potrzebie badania również gwar ukraińskich b. województwa lubelskiego pisał P. Smoczyński w swym artykule z roku 1960²⁴.

Materiały gwarowe również ukraińskie lub paralelnie ukraińskie i polskie w kilkudziesięciu miejscowościach wschodniej części województwa lubelskiego zebrali w latach 1956-1960 pracownicy Katedry Języka Polskiego (głównie M. Łesiów i S. Warchoń). Materiały te do dnia dzisiejszego przechowywane są w Zakładzie Języka Polskiego UMCS, natomiast planowany *Atlas gwar Lubelszczyzny* nie został dotychczas opracowany w formie wówczas przewidywanej i w ogóle od 30 lat zaprzestano samego zbierania materiału gwarowego w tak zorganizowanym zakresie. Złożyły się na to przyczyny obiektywne i subiektywne.

Zebrany wówczas materiał gwarowy tak polski, jak i ukraiński stał się podstawą szeregu artykułów i rozpraw o charakterze naukowym i popularnonaukowym. Podobnie zapisy terenowe własnych nazw miejscowych i fizjograficznych, robione w latach pięćdziesiątych na polecenie Urzędu Rady Ministrów pod kierunkiem Leona Kaczmarka, ówczesnego kierownika Katedry

²⁴ P. S m o c z y ń s k i. *Stan i perspektywy prac nad atlasem gwar Lubelszczyzny*. „Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN” 1960 z. 2-3 (14-15).

Języka Polskiego UMCS, zawierały w sobie również elementy ukraińskie na terenie powiatów wschodnich.

Owe badania terenowe stały się początkiem zainteresowań gwarami ukraińskimi młodych wówczas dialektologów lubelskich. Sam materiał zapisywany w terenie na żywo narzucał nowe tematy i wykazywał potrzebę innego, szerszego spojrzenia na te gwary w ich mocno nadwerężonej formie i na stosunki językowe ukraińsko-polskie na terenie pogranicznym. Wtedy zaczęły pojawiać się dotyczące gwar ukraińskich województwa lubelskiego prace M. Łesiowa²⁵, S. Warchoła²⁶, a następnie ich uczniów: F. Czyżewskiego²⁷, M. Sajewicza²⁸, M. Buczyńskiego²⁹, M. Roszczenki³⁰, N. Wasiluk-Sajewicz³¹ oraz innych młodych badaczy, głównie magistrantów, którzy studiując na UMCS, za temat swych prac magisterskich wybrali sobie poszczególne gwary ukraińskie (czasem białoruskie) na terenie b. województwa lubelskiego lub białostockiego.

Niech mi wolno będzie powiedzieć krótko o pracach tych naszych młodszych kolegów, którzy w latach osiemdziesiątych swoje badania w zakresie gwar ukraińskich lub z pogranicza gwar ukraińskich podsumowali ukończeniem przewodów doktorskich, a obecnie są w trakcie kończenia prac

²⁵ Szereg artykułów i rozpraw na temat pewnych zjawisk językowych w gwarach ukraińskich, głównie Podlasia i szerzej gwar ukraińskich w Polsce współczesnej, zob.: *Bibliografia prac Prof. Dr hab. Michała Łesiowa wraz z wykazem wykonanych pod jego kierunkiem prac magisterskich i doktorskich*. Bibliografię opracowali F. Czyżewski, M. Sajewicz. Lublin 1988. O gwarach ukraińskich w Polsce, w tym również z terenu Podlasia i Chełmszczyzny, ukazały się drukiem 152 odcinki w tygodniku „Nasze Słowo” (Warszawa) w latach 1987-1990. Rzecz czeka na wydanie w oddzielnej książce.

²⁶ Materiały ukraińskie zostały wykorzystane w pracy S. Warchoła *Nazwy miast Lubelszczyzny* (Lublin 1964) i w kilku innych artykułach o treści dialektologicznej dotyczącej omawianego terenu.

²⁷ Prace F. Czyżewskiego dotyczą przede wszystkim gwar ukraińskich i polskich okolic Włodawy, z tego najpokaźniejszą pozycją jest jego *Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy*. Cz. 1. Lublin 1986; (część 2 w druku).

²⁸ M. Sajewicz opublikował kilka artykułów dotyczących gwar z pogranicza białorusko-ukraińsko-polskiego, zaś jego rozprawa doktorska pt. *Słowotwórstwo rzeczowników w gwarach wschodniostowiańskich na terenie b. powiatu hajnowskiego* ukaże się niedługo drukiem.

²⁹ M. Buczyński opublikował szereg prac o polskich gwarach podlaskich, w których to pracach wiele miejsca poświęca problemowi wzajemnych wpływów polsko-ukraińskich na poziomie gwar ludowych, np. *Wschodniostowiańskie wpływy językowe w gwarze wsi Huszcza, pow. Biała Podl.* („Annales UMCS” 22:1971) czy *Nazwiska hybrydalne na mieszanych obszarach polsko-ukraińskich* (W: *Formacje hybrydalne w językach stowiańskich*. Red. S. Warchoła. Lublin 1986) i inne.

³⁰ M. Roszczenko obronił w roku 1979 pracę doktorską na temat *Gwary północnoukraińskie okolic Kleszczel. Fonetyka i fleksja* i opublikował kilka artykułów na temat tych gwar.

³¹ N. Wasiluk napisała pracę magisterską nt. fonetyki gwary podlaskiej wsi Czechy Orlańskie w roku 1974 i przygotowała do druku dwa artykuły na ten temat.

habilitacyjnych na podobne tematy; do nich zaliczam Feliksa Czyżewskiego i Michała Sajewicza.

Jeśli idzie o ilość prac dotyczących gwar ukraińskich makroregionu lubelskiego, chyba najwięcej opublikował ich F. Czyżewski, autor *Atlasu gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy* (Cz. 1. Lublin 1986), o którym będzie mówił na sesji M. Sajewicz. Jest on autorem kilkunastu artykułów w różnych kwestiach dotyczących ukraińskich i polskich gwar włodawskich; idzie tu głównie o słownictwo i wzajemne interferencje polsko-ukraińskie.

M. Sajewicz zajmuje się badaniem gwar głównie białoruskich z pogranicza polsko-białorusko-ukraińskiego. Obronił on w roku 1983 pracę doktorską na temat słowotwórstwa rzeczowników w gwarach wschodniosłowiańskich na terenie b. powiatu hajnowskiego. Praca ta ma być opublikowana w formie książki. Dotychczas ukazało się wiele jego artykułów dotyczących nie tylko gwar białoruskich na terenie woj. białostockiego, ale również gwar ukraińskich terenów bardziej na południe położonych.

M. Sajewicz należał do tych studentów rusycystyki na UMCS, którzy od roku 1972 pisali prace magisterskie wykraczające nieco poza oficjalnie uznawany przez władze program studiów rusycystycznych, bo dotyczące dialektologii ukraińskiej i niekiedy białoruskiej lub nawet litewskiej. Tylko na moim seminarium magisterskim, prowadzonym od lat na UMCS i w Filii UW w Białymstoku, powstało do dziś ponad 50 prac magisterskich z dialektologii ukraińskiej. Tematycznie dotyczyły one przede wszystkim opisu pewnych grup semantycznych słownictwa potocznego, zapisanego w jednej lub kilku wsiach, antroponomii gwarowej, języka folkloru miejscowego, a niekiedy też systemu fonetycznego czy morfologicznego poszczególnych gwar na Podlasiu, Chełmszczyźnie, a nawet na terenie dalej na południe położonym (Nadsanie). Prace te były przygotowane na różnych poziomach metodologiczno-naukowych. Na ogół najważniejszą wartość miały i mają (ze względu na przedstawiony w nich nowy, świeżo zapisany materiał językowy) prace tych młodych badaczy, którzy dane środowisko językowe znali zazwyczaj jako swoje (pochodzili stamtąd lub tam się wychowywali czy przez dłuższy czas przebywali). Te materiały czy opisy oraz klasyfikacje, pozostające do dnia dzisiejszego na ogół i najczęściej w maszynopisach lub nawet w rękopisach, mogłyby być z czasem w jakiejś formie opublikowane.

Jako naukowe środowisko dialektologiczno-językoznawcze z ukierunkowaniem na ukraińskie gwary makroregionu lubelskiego, a nawet szerzej, byliśmy w ścisłym kontakcie naukowym z pracownikami takich jednostek naukowych, jak: Instytut Słowianoznawstwa PAN w Warszawie (wspólne plany przygotowania *Atlasu ukraińskich gwar Pobuża*), Instytut Filologii Polskiej UMCS (głównie grupa polonistów przygotowujących *Słownik stereotypów językowych*

z Jerzym Bartmińskim na czele), z Instytutem Językoznawstwa Ukraińskiej Akademii Nauk (braliśmy udział w zbieraniu materiału gwarowego do *Atlasu języka ukraińskiego*) itp.

Są obecnie w Lublinie dwie katedry uniwersyteckie, które *ex definitione* powinny zajmować się sprawami języka ukraińskiego, ze szczególnym uwzględnieniem dialektologii ukraińskiej, na szerszym tle językoznawstwa wschodniosłowiańskiego i polskiego, a mianowicie Katedra Języków Słowiańskich KUL i Zakład Filologii Ukraińskiej UMCS. A potrzeby badawcze w tym zakresie są wyraźne i w dużym stopniu pilne. Do takich pilnych potrzeb badawczych w tym zakresie zaliczyłbym:

1. Pilna potrzeba zapisania jak największej ilości materiałów gwarowych tak ukraińskich, jak i polskich kresowych, ze względu chociażby na to, że te gwary w dużym stopniu zanikają, a zebrany materiał stanowi często wartość historyczną.

2. Zaplanowany atlas językowy Pobuża należałoby przyspieszyć, ponieważ byłoby to naturalne przedłużenie na południe *Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, który obecnie wychodzi zeszytami (dotychczas są 2 zeszyty wspomnianego atlasu gwar wschodniosłowiańskich, w tym częściowo również ukraińskich, z terenu Białostoczczyzny, której nie dotknęło przesiedlenie w takim stopniu, jak to miało miejsce na Lubelszczyźnie).

3. Można by już było wydać słownik gwar ukraińskich Podlasia i Chełmszczyzny, bo różnych materiałów, drukowanych i rękopiśmiennych, uzbierało się już w ciągu prawie półtora wieku sporo.

4. Jest również potrzebna solidna monografia gwar ukraińskich tego terenu, chociażby na podstawie tego, co zostało dotychczas napisane.

5. Potrzebna byłaby jakaś większa praca o historii gwar ukraińskich Podlasia i Chełmszczyzny, jak również historia wykorzystywania tych gwar jako tworzywa w utworach literackich.

Jest to coraz bardziej możliwe teraz, kiedy rośnie liczba językoznawczej kadry pedagogicznej na obu uniwersytetach i zwiększa się zainteresowanie studiami ukrajinistycznymi wśród studiującej młodzieży. A wymienione tu tematy do badań naukowych są wyjątkowo atrakcyjne i wdzięczne.

УКРАИНСКИЕ ГОВОРЫ ЛЮБЛИНСКОГО МАКРОРЕГИОНА
ИЗ ИСТОРИИ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Р е з ю м е

Исследования украинских говоров восточной полосы Люблинского макрорегиона проводятся уже со 2-ой пол. XIX века. Однако, более научную и организованную форму они приобрели после первой мировой войны, когда в Люблине был организован Католический университет, а также после второй мировой войны, когда в этом городе действовали уже два университета, в которых проводились славяноведческие исследования, и, таким образом, Люблин стал одним из главных научных центров в Польше также в области диалектологических исследований.

Украинские говоры Подлясья и Хелмского региона были предметом исследовательских интересов еще во второй половине прошлого столетия, что подтверждается многочисленными разработками из этой области, главным образом по сбору и анализу материала, принадлежащими таким авторам, как: А. А. Потебня (1870), И. Нечуй-Левицкий (1872), К. Михальчук (1877), С. Желеховский (1884), М. Янчук (1885), Н. Страшкевич (1885), В. Шимановский (1897), И. Бессараба (1903) и других, которые описывали отдельные подробности этих говоров, иногда фрагментарно и поверхностно, на том научном и методическом уровне, который существовал в те годы в диалектологии.

Более последовательное и целостное описание эти говоры, в особенности их фонетический строй, нашли в работах В. Курашкевича, научного сотрудника Люблинского Католического университета в межвоенный период. Частично украинские говоры Подлясья описывались варшавскими диалектологами Я. Токарским и Ю. Тарнацким, а говоры южной части люблинского макрорегиона – диалектологами из группы И. Зильнского из Ягеллонского университета в Кракове, среди которых особое внимание следует уделить М. Шепюрской – автору работы о говорах района реки Сан, к которым относится территория бывшего Билгорайского района до р. Танев.

После второй мировой войны исследования украинских говоров в этом регионе были затруднены, прежде всего из-за вывозки украинского населения «народной» властью в рамках Акции «Висла» в 1947 г. Несмотря на это, исследования этих говоров проводились по мере возможностей некоторыми сотрудниками люблинского научного центра (П. Смочинским, М. Лесювом, С. Вархолом, М. Бучинским, Ф. Чижевским, М. Саевичем, М. Рощенко и др.). Зарегистрированный в ходе экспедиций материал украинских говоров тут же становился основой многих студенческих дипломных работ, иногда кандидатских и докторских диссертаций. В настоящее время, когда в обоих университетах Люблина идет уже обучение студентов в области украинской филологии и работают новые организационные единицы (Кафедра славянских языков Люблинского Католического университета и Кафедра украинской филологии Университета Марии Кюри-Скловской), следует ожидать дальнейшего продолжения и углубления исследований в области украинской диалектологии.

Перевод с польского Романа Левицкого